

Damijan Guštin*

Narodna vlada SHS v Ljubljani v obrambnih zadevah: vzpostavljanje obrambnega sistema Države SHS leta 1918 med legislativo in realnostjo**

IZVLEČEK

Med najbolj občutljivimi in hkrati zahtevnimi nalogami in okviru oblikovanja državne oblasti Države Slovencev, Hrvatov in Srbov je bilo oblikovanje obrambnega sistema in oboroženih sil kot njegovega najpomembnejšega elementa. Tveganje političnega dejanja razglasitve neodvisne države je bilo oktobra 1918 tisto, ki je narekovalo zelo zadržane priprave. Tako je državno vodstvo šele z dnem ustanovitve države začelo vzpostavljati elemente obrambnega sistema. Izhajalo je iz prevzema dotedanjšega obrambnega sistema Avstro-Ogrske, skupaj z zakonodajo, nato pa ga je pod pritiskom okoliščin tudi prilagajalo in poenostavilo. Upravljalo ga je distributivno, po poverjeništvih za narodno (o)brambo v Zagrebu (centralno in za Kraljevino Hrvaško), v Ljubljani in Sarajevu. Vlada Narodnega vijeća je izhajala iz postulata enotnega obrambnega sistema z enotno vojsko, sestavljeno iz treh (pozneje štirih) vojaških poveljstev za slovenske dežele, Kraljevino in Bosno in Hercegovino. Narodna vlada SHS v Ljubljani je z upravno opredelitvijo svojega področja delovanja po 19. novembru 1918 neposredno prevzela vse vodenje vojaških zadev in obrambnega sistema, strnila vse tri veje avstrijskih oboroženih sil v enovite oborožene sile in na podlagi mobilizacije (z mnogimi elementi prostovoljstva) vzpostavila osnovne vojaške enote.

Ključne besede: Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, vojska, obrambni sistem, Slovenija, 1918

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, damijan.gustin@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

THE NATIONAL GOVERNMENT OF SLOVENES, CROATS AND SERBS IN LJUBLJANA REGARDING THE MATTERS OF DEFENCE: THE ESTABLISHMENT OF THE STATE OF SHS DEFENCE SYSTEM IN 1918 BETWEEN LEGISLATION AND REALITY

The establishment of the defence system and the armed forces as its most crucial element was among the most sensitive and demanding tasks during the formation of the State of Slovenes, Croats and Serbs. In October 1918, the risk involved in the political act of proclaiming an independent state dictated exceedingly tentative preparations. Therefore, as late as on the day when the new state was established, the state leadership started setting up the first elements of the defence system by adopting the former Austro-Hungarian defence system, including the legislation. Subsequently, it kept adapting and simplifying this system in accordance with the circumstances. Its management was distributed between the National Defence Commissions in Zagreb (the central Commission, in charge also of the Kingdom of Croatia), Ljubljana, and Sarajevo. The SHS National Council based its activities on the principle of a single defence system with a single army, consisting of three (later four) military commands for the Slovenian provinces, Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia and Bosnia and Herzegovina. With the administrative definition of its scope of activities after 19 November 1918, the National Government of SHS in Ljubljana assumed direct control over the military matters and the defence system and merged all three branches of the Austrian armed forces into unified armed forces, based on mobilisation (with many elements of voluntarism).

Keywords: State of Slovenes, Croats and Serbs, military, defence system, Slovenia, 1918

Okoliščine in pričakovanja

Eden najzahtevnejših izzivov, s katerimi se je nemudoma srečala politično-državna elita nove, še oblikujoče se države Slovencev, Hrvatov in Srbov, je bilo vprašanje, kako vzpostaviti obrambno funkcijo pravkar razglašene države, kako sestaviti obrambni sistem in sistem nacionalne varnosti, kako zagotoviti, da bo čim prej – zahteva političnega trenutka je bila takoj – deloval. Čeprav je nastajanje nove (nacionalne) države temeljilo na samoodločbi narodov kot novem konceptu državnopravne ideje, se je njeno vodstvo zavedalo potrebe po vojaških strukturah, tudi zaradi vpetosti v dotedanja naziranja in še bolj iz zavedanja realnih razmer. Potreba po njihovi vzpostavitvi je bila povsem življenjska, saj je novo državo ogrožala vrsta varnostnih primanjkljajev, od zagotavljanja obstoja nove države, njene mednarodne prepoznavnosti, postavitve do ohranitve državnih meja in notranje varnosti. Varnost v najširšem pomenu besede je bila eden od pogostih pojmov in argumentov, ki so se uporabljali v tedanjem

političnem besednjaku nacionalne (južnoslovanske) politične elite. Anarhija, prevratne zadeve, *revolucija*, »boljševizem« so bili glavna zaznana tveganja, poleg tega pa še neizrečen, a prisoten strah pred intervencijo represivnih organov Avstro-Ogrske – predvsem njene vojske –, ki je ugašala in iz katere so se izločali, bila pa je še vedno v vojnem stanju, ki se je navznoter izražalo kot vsestranska militarizacija in velike pristojnosti vojske v vzdrževanju notranjega reda in miru.

Vzpostavljanje delovanja sposobnih obrambnih sil je bil eden v vrsti kadrovske in materialno zahtevnih zalogajev, ki jih je imelo pred seboj nacionalno-politično in hkrati novo državno vodstvo. Dodatna oteževalna okoliščina je bila v tem, da oboroženih sil ni bilo mogoče vzpostaviti niti v nastavkih, dokler država ni bila ustanovljena, saj je monopol represivne moči do tako rekoč zadnjega dne svojega obstoja vzdrževala Avstro-Ogrska s svojimi represivnimi aparati, policijo, žandarmerijo in vojsko. Priprave na oblikovanje južnoslovanske države so bile zato časovno in vsebinsko omejene in po razglasitvah češkoslovaške in poljske države 28. oktobra 1918 ter avstro-ogrskem zaprosilu za premirje 29. oktobra sploh časovno pospešene. Zato so bili represivni aparati dotedanje države, ki jih je bilo mogoče prevzeti z majhnimi preureditvami in z zagotovljeno lojalnostjo vključenih urediti v prid obrambne moči nove države, edini v prvem trenutku realen vir obrambne postavitve. Hkrati se je južnoslovanska država takoj ob ustanovitvi soočila s kadrovske, materialne in finančne omejitvami, ki so pogojevale oblikovanje varnostnih in oboroženih sil. Tisto, na kar pa niso zares računali, je bilo hitro spreminjanje notranjega razmerja sil v Avstro-Ogrski, še posebej pa v Cislajtaniji. Cesar, ki je še poskušal slediti svoji ponudbi federalizacije cislajtanske polovice z dne 16. oktobra 1918, je dva tedna pozneje že nakazal, da se častniki avstro-ogrske vojske na svojo prošnjo lahko pridružijo silam narodnih svetov, torej zametkom nacionalnih vojsk, in takoj nato, 31. oktobra, da je pripravljen sprejeti nastanek več vojsk narodnih svetov.¹ A med prizadetimi nacionalnimi elitami se za to njegovo potezo skoraj nihče več ni menil, je pa gotovo bila pomemben dejavnik, ki je uravnaval odzive med častniki, visokimi poveljniki in generaliteto, saj jim je dejansko in psihološko olajšal prehod v novonastala državna okolja. Vojska je medtem razpadala tako na jugozahodni fronti kot na balkanskem in vzhodnem bojišču. 29. oktobra se je temu procesu pridružila še ogrska vlada s sklepom, da z italijanske fronte odpoklicuje vse ogrske enote.²

Obramba države in obrambni sistem Države SHS

Zamisel oblikovanja nacionalne južnoslovanske države, državnega okvira za vzpostavitev lastnega obrambnega sistema, sega v obdobje od druge polovice leta 1917 dalje, pretežni del leta s prevladujočim poudarkom, da gre za notranjo preureditev države ali preseganje obstoječega dualističnega sistema, s ciljem vzpostaviti t. i. trialistično

1 Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države* (Zagreb: Školska knjižnica, 1999), 77.

2 Manfred Rauchensteiner, *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie* (Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2013), 1041–43.

državno ureditev z oblikovanjem tretje državne enote.³ Projekt je ostajal predvsem na (zapleteni) politični ravni, organizacijsko pa ga nosilna politična elita ni razvijala. Vsaj delni odgovori na nacionalnovarnostna vprašanja so se pojavili v projektu šele takrat, ko se je po tihem in nato bolj ali manj javno začelo opuščati »habsburški okvir«.⁴ Vendar pa glede na vojno stanje, vojaški položaj Avstro-Ogrske in možnost represivnega delovanja avstro-ogrskih organov oblasti in vojske tudi njeni najpomembnejši akterji organizacijsko niso mogli ali nameravali storiti veliko do trenutka, ko je delitev avstro-ogrske države in njene vojske postala vprašanje dneva.⁵ Ideja ustanovitve »tajništva za »narodno zaščito« – zunanji izraz vzpostavljanja varnostne in vojaške funkcije bodoče države – kot enega od poverjeništev Narodnega vijeća Slovencev, Hrvatov in Srbov je zaokrožila le na njegovi seji 15. oktobra 1918, a brez konkretnih izpeljav v naslednjih dneh.⁶ So pa med zadevami, ki so jih želeli dobiti, poslanci Jugoslovanskega kluba 15. oktobra postavili tudi zahtevo, da vlada dopusti vrnitev »jugoslovanskih« polkov s front v domovino,⁷ kar kaže na željo imeti svoj nacionalni del avstro-ogrske vojske v bližini, na nacionalnem ozemlju, v končni konsekvenci pa tudi na potrditev zahteve po izstopu države iz vojne.

Hkrati so v Narodnem vijeću SHS – osrednjem krogu snovalcev južnoslovanke države – ubrali še drugo pot. Vzpostavili so stike z vojaškimi poveljniki, generali hrvaške provenience, ki so bili na pomembnih poveljniških položajih v Zagrebu ali na območju Kraljevine, in tipali njihova stališča do bodoče nacionalne države.⁸ Zdelo se je, da je najbolj ugodna in enostavna pot do oborožene sile nove države za prvi trenutek ta, da po lojalnih vojaških poveljnikih prevzamejo njene nacionalno urejene dele in jih usmerijo tako, da bi se podredili novi, nacionalni državi. Na območju Države SHS je to bilo Hrvatsko kraljevo domobranstvo, ki je imelo avtonomen položaj v formaciji ogrskega Honveda, z ozemljem troedine kraljevine se je ujemale tudi korpusno območje, drugo pa z območjem Bosne in Hercegovine.⁹ Vsega tega pa ni bilo mogoče

3 Prim. Janko Pleterski, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918* (Ljubljana: Slovenska matica, 1971). Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016).

4 Jurij Perovšek, »Politični in idejni pogledi slovenskih strank in državnoupravne oblasti na vzpostavitev oboroženih sil 1918–1919,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 143–70.

5 Fran Šuklje, ki je objavil, s soglasjem nacionalnega političnega vrha, najbolj celovito razmišljanje o državnih ureditvi južnoslovanke države, se je posega na področje obrambe vzdržal, z utemeljitvijo, da je za to še prezgodaj, dokler se vojna ne konča. – F. Šuklje, »V zaželeni deželi,« *Slovenec* 18. 10. 1918, 2. Prim. Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 47–52. Jurij Perovšek, »Politični in idejni pogledi slovenskih strank in državnoupravne oblasti na vzpostavitev oboroženih sil 1918–1919,« 143–70.

6 Dragosav Janković in Bogdan Krizman, ur., *Grada o stvaranju jugoslovenske države* (Beograd: Institut društvenih nauk, 1964), 364, dok. 295, zapisnik seje »poslovnega« odbora Narodnega vijeća 15. in 16. 10. 1918.

7 *Slovenec*, 16. 10. 1918, Naše zahteve. Izrecno zavrnitev zahteve – in podobnih zahtev tudi drugih politikov – je 24. 10. 1918 podal vojni minister z utemeljitvijo, da je za kaj takega še prezgodaj. – *Slovenec*, 25. 10. 1918, 3.

8 Krizman, *Raspad Avstro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 76.

9 *Kraljevsko hrvatsko domobranstvo*; – Wikipedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kraljevsko_hrvatsko_domobranstvo, pridobljeno 1. 8. 2019. *Hrvatsko domobranstvo 1868–1993* (Zagreb: Ministarstvo odbrane, 1994). »Troedina« Kraljevina Hrvaška, Slavonija in Dalmacija je imela v okviru madžarske domobranske vojske (Honveda) deloma avtonomne sile teritorialne vojske (divizijo) in v avstroogrski vojski vrsto generalov in oficirjev hrvaškega, zlasti krajiškega porekla.

izpeljati na slovenskem delu, saj ozemlje, na katerem naj bi nastala država, upravno ni bilo enotno, pač pa sestavljeno iz nacionalno pretežno slovenskih delov dežel Goriške, Trsta, Istre, Kranjske, Koroške in Štajerske, ki so jih nacionalno-programsko že dolgo šteli v območje Zedinjene Slovenije. Območje 3. korpusa je obsegalo tudi nemško etnično območje v deželah Štajerski in Koroški, domobranstvo pa je bilo enotne organizacije v vsej avstrijski polovici.¹⁰ Tako so v slovenskem delu države prišle v poštev za pritegnitev v nacionalno državno orbito le posamezne vojaške enote, popularno »slovenski polki«, ki so teritorialno in s tem po narodnostni sestavi moštva spadale v slovenski nacionalni krog. Zamišljati si Hrvaško domobranstvo kot oboroženo silo Narodnega vijeća SHS je bilo domače, organizacijsko preprosto in ni terjalo drugega navora kot pridobiti lojalne poveljnike in oficirje ter obdržati moštvo v enotah. Zamišljati si – po analogiji – polke z večinsko slovenskim moštvom (to so bili predvsem štirje pehotni polki domobranske in skupne vojske in dva lovska bataljona) kot vojsko slovenskega dela skupne države »Jugoslavije« pa je bilo organizacijsko že precej težje. Dejanski problem tako zamišljenega obrambnega sistema je bil v tem, da je bil pretežni del vojakov na frontah, v zaledju pa le tisti v sicer obsežnih zalednih službah (vojaške bolnišnice, skladišča, transportne enote, štacijska poveljstva in straže), vojašnicah in moštvu nadomestnih bataljonov ter črnovojniških okrajnih poveljstvih.¹¹ Vsaj slovenski del območja je bremenila tudi bližina »jugozahodne fronte«, kar je pomenilo tudi ostrejši režim v njenem zaledju.¹² Z organizacijo vojaške sile od spodaj se med politično elito, ki je oblikovala državo, ni ukvarjal nihče. Zaslediti pa je občasna povezovanja oficirjev, predvsem rezervnih oficirjev, ki so bili večinoma izobraženci in nacionalno bolj profilirani.¹³

Slovenski Narodni svet se je v zadnjih dneh oktobra 1918 odločil za ustanovitev polvojaške Narodne obrane (obrambe), v katero naj bi občine prispevale moške, ki so bili doma in torej na razpolago, stari pa najmanj 17 let.¹⁴ Za izhodišče so imeli poziv Narodnega vijeća s 23. oktobra 1918, naj oblikujejo odbore za zaščito ljudi in premoženja.¹⁵ Mestoma so lokalna poveljstva in enote ustanovili že pred razglasitvijo države, večino pa v prvih dneh po ustanovitvi države. V Ljubljani, denimo, so Mestno obrambo ustanovili 2. novembra 1918.¹⁶ Njihov vidik delovanja je bil v glavnem vzdrževanje reda in miru na lokalni ravni. Vsekakor so organizatorji narodne straže hitro razširili po večjem delu Kranjske in spodnje Štajerske. Večina občin je vzpostavila lokalno enoto za območje občine. V enote so vključevali moške, ki so bili na razpolago, da torej niso bili v vojaških enotah, zato so to bili mladeniči in starejši moški ter rekonvalescenti, veliko

10 Peter Urbanitsch in Adam Wandruszka, ur., *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Die bewaffnete Macht. Bd. 5*, (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1987), 417–30.

11 Tomaž Kladnik, »Prva svetovna vojna in vojaška organiziranost na Slovenskem,« *Sodobni vojaški izzivi* 20, št. 1 (2018): 21–26.

12 Prim. Damijan Guštin, »Soška fronta in njeno slovensko zaledje,« v: *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst (Ljubljana: Slovenska matica, 2005), 62–74. Petra Svoljšak in Gregor Antoličič, *Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018), 247–60.

13 Janez J. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana: Prešernova družba, 1990), 38–45.

14 *Ibid.*, 236, 237.

15 *Građa*, dok. 319, Poziv Narodnog vijeća SHS, 23. 10. 1918.

16 *Slovenski narod*, 3. 11. 1918, posebno izdanje, Prvi shod v svobodni Jugoslaviji.

so apelirali na člane telovadnih društev Sokol in Orli. Kmalu po formiranju Narodne vlade SHS v Ljubljani pa jih je začelo pod svojo jurisdikcijo neformalno pritegovati poverjeništvu za narodno brambo. Vodil jih je 8. novembra 1918 ustanovljeni Centralni urad Narodne obrane v sestavi poverjeništvu za narodno obrambo, ustanovili pa so tudi okrajna brambna poveljstva.¹⁷ Moč Narodne obrane, posamične enote so bile poimeno-ovane tudi kot Narodne straže, številčno ni bila majhna, bila pa je popolnoma nepre-izkušena, nepovezana in nesposobna operativnega delovanja in je tako imela majhno realno moč. V pripravah na vzpostavitev vojaške organizacije, še bolj pa s koncem umika avstro-ogrske vojske se je Narodna vlada SHS odločila za ukinitve Narodne odbrane in jo 14. novembra 1918 tudi ukinila, orožje pa naj bi pripadniki oddali orožniškimi posta-jam. Razpust enot je trajal še nekaj dni po 20. novembru, ko naj bi prenehale delovati.¹⁸

Nacionalnovarnostni sistem Države SHS pa je nasledil še eno komponento, oro-žništvo, ki je sicer po nalogah odgovarjalo poverjeniku za notranje zadeve, organizacij-sko pa bilo uvrščeno v poverjeništvu za narodno obrambo. Bremenili so ga predvsem pripadnost avstro-ogrskega režimu in s tem veliki dvomi o njegovi zanesljivosti in lojalnosti.¹⁹

Oborožene sile Države SHS

Ko so prisotni člani Narodnega vijeća SHS 29. oktobra 1918 v Zagrebu razgla-sili južnoslovansko državo Slovencev, Hrvatov in Srbov in prevzeli vrhovno oblast v državi, so med prvimi dejanji nemudoma storili tudi prve korake, da bi vzpostavili njene vojaško silo, vojaško oblast in poveljstvo. Začeli so z ustanovitvijo poverjeništvu za narodno obrambo (»narodno obrano«)²⁰ v Narodnem vijeću SHS in imenovanjem poverjenika za narodno obrambo dr. Mateja Drinkovića.²¹

Z odredbo vlade Narodnega vijeća, da do nadaljnjega ostajajo v veljavi zakoni Avstro-Ogrske, je nova država tudi v načelu prevzela obrambni sistem države, iz katere se je izdvojila. Državljanje – vojake avstro-ogrskih oboroženih sil – je Narodno vijeće odredilo kot njeno oboroženo silo, da so podrejeni oblasti Narodnega vijeća, in jih pozvalo, naj se vključijo v njeno vojsko.²² Demonstrativno pa sta bili odpoved osebne

17 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 237, 238.

18 *Ibid.*, 242, 243.

19 Peter Ribnikar, ur., *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918 – 1921: 1. del: Od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998), 72, zapisnik seje NVS 5. 11. 1918. Uvrstitev žandarmerije v okvir poverjeništvu za narodno obrambo je odredil že poverjenik Drinković 1. 11. 1918.

20 V članku uporabljam naziv narodna obramba, čeprav bi se izraz narodna obrana dal ustrezno prevajati tudi kot ljud-ska obramba. Vendar so v slovenskem delu države tedanji odločujoči dejavniki izraz dosledno uporabljali v obliki narodna obramba in celo Narodna vojska, pri čemer smatram, da je poudarek na nacionalnem primaren v primerjavi z demokratično (»ljudsko«) noto v vojaški organiziranosti.

21 *Grada*, dok. 340.

22 *Grada*, 402, dok. 338.

Na isto načelo se je (verjetno zaradi neučinkovanja dotedanjih sklicevanj) skliceval poverjenik za narodno obrambo dr. Lovro Pogačnik tri tedne pozneje: »Vojaki so se vrnili iz vojske in so mnenja, da je s tem prenehala vsaka njihova dolžnost napram domovini. To mnenje pa je popolnoma napačno. Res je avstrijska država razpadla in avstrijskega

prisege cesarju kot vrhovnemu poveljniku in prostovoljna prisega okoli 200 vojakov novi državi na narodni manifestaciji 29. oktobra v Ljubljani tisti, ki sta pokazali, da je bilo ustvarjanje oborožene sile nove države široko razumljen namen, če ne samoumevno vprašanje.²³

Štirje generali hrvaškega rodu, med njimi poveljnik 13. korpusa avstro-ogrške vojske, ki je zajemal troedino Kraljevino Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo v Zagrebu, in poveljnik Hrvatskega domobranstva, so po tem, ko so bili povabljeni na pogovor z Narodnim vijećem v prostorih sabora 29. oktobra 1918 izrazili lojalnost novi oblasti in bili takoj imenovani na vodilne položaje nove vojaške oblasti in najvišjih poveljstev.²⁴ V Narodnem vijeću za obrambo (in vojsko) odgovorni poverjenik za narodno obrano dr. Mate Drinković je tako začel oblikovati vojsko od zgoraj, za kar je imel polno soglasje Narodnega vijeća, saj je s tem tudi realiziral (prehodno) izhodišče, da bo Država SHS zaenkrat temeljila na nadaljnji veljavnosti zakonodaje Avstro-Ogrske. Po obliki je bila ta vzpostavitev oboroženih sil vseeno že drugačna, saj je bila zdaj oborožena sila podrejena Narodnemu vijeću kot suverenu in izvršni oblasti hkrati, ker je Narodno vijeće po sklepu članov Osrednjega odbora združevalo suvereno in izvršno oblast.²⁵ Vprašanje, ali so s tem dosegli načrtovano ločitev vojske od civilne oblasti, kar je bila pomembna politična postavka proti avstro-ogrski vojni militarizaciji, ostaja odprto.²⁶ Poverjenik za »narodno brambo« je v sestavi poverjeništvaja takoj 30. oktobra ustanovil operativni odsek, ki naj bi operativno poveljeval vojski. Generala Mihovila Mihaljevića so 30. oktobra postavili za šefa odseka in s tem za operativnega poveljnika vojske.²⁷ Tako so odpadle vse dotedanje delitve pristojnosti med cesarjem ali kraljem, vojnim ministrstvom, ministrstvom za deželno obrambo in generalštabom.²⁸ Oblikovanje obrambnega sistema in tudi oboroženih sil kot najpomembnejšega sestavnega dela sistema je teklo v polni nedorečenosti državno-upravne ureditve države – razen vrhovne oblasti

cesarstva ni več, toda na ozemlju Avstrije so se ustanovile nove države in vsa oblast bivše Avstrije je prešla na te nove države. Na jugu Avstrije se je ustanovila nova Jugoslavija, ki združuje v sebi vse Slovence, Hrvate in Srbe. Najvišjo oblast v tej državi ima Narodno Veće v Zagrebu, neposredno oblast nad Slovenci ima Narodna vlada v Ljubljani. Ta Narodna vlada je stopila na mesto bivše avstrijske vlade. Narodna vlada je proglašila, da ostanejo vsi dosedanja avstrijski zakoni in naredbe v polni veljavi. Enako ostanejo v polni veljavi vse dosedanje oblasti kot so: glavarstva, davčni in finančni uradi, vse sodnije, vsi šolski uradi in občinski uradi kot tudi orožništvo. Slednje kot varnostna straža na deželi ostane v vseh svojih pravicah, ki so mu določene po orožniškem zakonu z dne 25. decembra 1894, drž. zak. št. 1 iz leta 1895. Vsako nepokorščino tem uradom in oblastem bo kaznovala Narodna vlada po obstoječih zakonih. Vsako poseganje v oblast in delokrog teh uradov pa vsebuje navadno hudodelstvo po kazenskem zakonu.« – *Slovenec*, 25. 11. 1918, Razglasi Nar. vlade: Oklic (podčrtal avtor).

23 Prim. Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*, 88, 89.

24 Njihovo povabilo v sabor je bilo rezultat njune prošnje cesarju, ki je poveljnikoma 13. korpusa in Hrvatskega domobranstva generaloma Luki Šnjariću in Mihovilu Mihaljeviću dovolil, da se vključita v nacionalne oborožene sile. – Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 76, 84, 85. *Građa*, 406, dok. 339, zapisnik 256. zasedanja hrvatskega sabora 29. 10. 1918.

25 *Ibid.*, dok. 340.

26 Gl. Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*, 40.

27 *Građa*, dok. 345. Predsedstvo Narodnega vijeća je že 30. 10. 1918 generala Šnjarića »kjoji se nije držao obaveze dane vladi Narodnog vijeća«, odstavilo in na njegov položaj imenovalo generalmajorja Anteja Plivelića. Pogosto se kot imenovani general navaja Josip Pliverić ali Josip Plivelić, vendar avtorju ni uspelo odkriti generala s takim imenom.

28 Prim. Rok Stergar, *Slovenci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka prve svetovne vojne* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004); podrobneje *Die bewaffnete Macht*, 351–89.

Narodnega vijeća in tistega, kar je izhajalo iz sklepa, da vsi organi oblasti delujejo dalje po obstoječi zakonski ureditvi.

Vodstvo obrambnega sistema Države SHS so tako dobili generali hrvaškega nacionalnega porekla, ki so izrecno izrekli lojalnost novi državi. Glede na to, da so generalštab tvorili vrhnji ljudje dotedanjega avstro-ogrškega vojaškega sistema, se to vsebinsko ni najbolje ujemalo s potrebami trenutka in konceptom ljudske (»narodne«) vojske.

Prehode generalov in oficirjev v nove državne strukture in njihove oborožene sile je v mnogočem olajšalo ravnanje cesarja Karla, ki je bil vrhovni vojaški poveljnik in tisti, ki so mu častniki prisegali. 31. oktobra je namreč vojno ministrstvo vsem vojaškim poveljstvom v zaledju sporočilo, da lahko dajo narodnim svetom na razpolago tudi vojaške sile v namen vzdrževanja javnega reda in miru. Dan kasneje, 1. novembra, je to odredbo preseglo z odredbo, naj vojaške osebe in poveljstva, ker bodo nacionalne države ustanovile svoje oborožene sile, v prehodnem obdobju še delujejo; vojaške osebe pa naj sporočijo svojim poveljstvom, v katere oborožene sile se bodo uvrstile; če se od njih zahteva nova prisega, naj jo podajo. Seveda pa so se te odredbe po poveljstvih širile z neenakomerno hitrostjo, čeprav so bile poslana z radiogrami.²⁹ Poveljniki so jih tudi izvajali z različno osebno pobudo. Tako je vojaški poveljnik Bosne in Hercegovine general Ervin Mattanovich po prejetju odredbe predal Narodnemu svetu v Sarajevu vse sile, ki jim je poveljeval.³⁰ Že omenjena generala v Zagrebu sta že 29. oktobra naslovila na vojake razglas, v katerem sta kar na podlagi svoje poveljniške moči odločila: »Sve vojništvo – vojska i domobranstvo – stavlja se u službu narodne vlade kojoj time stoji na razpoložbu.«³¹

Vzpostavljane elementov obrambnega sistema države pa so vendar določile politične in dejanske razmere na ozemljih, ki jih je Država SHS obsegala. Ta je nasledila večino problemov sestavljene državnoopravne strukture Avstro-Ogrske. Za vsak specifičen sestavni del države je predsedstvo Narodnega vijeća ali njegovo poverjeništvo za narodno obrambo predvidelo v okviru ene in enotne državne vojske vojaško poveljniško-upravno območje. Za Hrvaško so predvideli I. vojaško okrožje (najprej »1. vojni odsjek«), za Slovenijo (in sprva Istro) so predvideli II. vojaško okrožje (sprva »2. vojni odsjek«) s sedežem v Ljubljani, nekaj dni kasneje še 3. vojaško okrožje za Bosno in Hercegovino in pozneje še 4. vojaško okrožje za Dalmacijo. Poveljnika 1. in 2. vojaškega odseka je poverjenik Drinković imenoval takoj 31. oktobra, za poveljnika »1. vojnega odseka« je postavil generala Anteja Plivelića in na čelo »2. vojnega odseka« podmaršala Nikolo Ištvanovića.³²

29 Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 94. Rauchensteiner, *Der erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*, 1041–43.

30 Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 94, 95.

31 Grada, 402, dok. 337.

32 Ibid., 431, dok. 356.

Vojna mornarica Države SHS

Za oborožene sile Države SHS, ki je (načeloma) obsegala dolgo jadransko obalo od izliva Soče do vključno Boke Kotorske, je bilo pomembno tudi vprašanje vojne mornarice. Avstro-ogrška vojna mornarica je bila stacionirana v treh poglavitnih bazah, ki so bile na območjih dežel Istre in Dalmacije: v Pulju, Šibeniku in Kotorju, nekaj tudi v Trstu. Cesar Karel I. je, ne glede na to, da je država že sprejemala pogoje premirja, 30. oktobra 1918 odredil, da je treba »jugoslovanskemu Narodnemu Vijeću v Zagrebu« predati avstro-ogrsko vojno mornarico z vsemi utrdбами in pristanišči na Jadranu. Na prvi seji se je vlada Narodnega vijeća, ko se je s ponudbo seznanila, opredelila, da mornarico prevzema in jo uvršča v sestav svojih oboroženih sil.³³ V Pulj je Predsedstvo Narodnega vijeća poslalo svojo delegacijo, ki je floto 31. oktobra tudi uradno prevzela od poveljnika viceadmirala Miklósa Horthyja, nato pa so prevzeli tudi floto v Šibeniku in Kotorju.³⁴

Vendar pa se je usoda vojne mornarice Države SHS pod pritiskom velesil zmagovite antante kmalu korenito spremenila. Po italijanski potopitvi admiralskega drednota Jugoslavija (prejšnji Viribus unitis) 1. novembra 1918 so se odposlanci Države SHS obrnili na antanto s prošnjo za zaščito. V določilih premirja z Avstro-Ogrsko je bilo odločeno, da mora Avstro-Ogrska predati del flote antantnim državam in ZDA, ostale pa usidrati v lukah, ki jih bodo določili zavezniki. Na srbski predlog so antantni zavezniki pozvali floto, da (pod belo zastavo) odplove na Krf, kjer bodo potekali pogovori o njeni nadaljnji usodi.³⁵ Država SHS, ki je že postavila poveljnika mornarice in flote, je bila od sredine novembra 1918 prisiljena, da je veliko večino flote prepustila Italiji, saj ni imela dovolj moštva niti premoga, da bi ladje odplule na Krf. Antantne države so zasedle tudi vojna pristanišča Pulj, Šibenik in Kotor.³⁶

Pripoznanje oborožene sile

Osnovne premise obrambnega sistema Države SHS so tako bile vzpostavljene v njenem državnem centru, še preden je bila ustanovljena Narodna vlada SHS v Ljubljani. Tudi ta je začela svoje delo podobno kot Narodno vijeće. Na prvi seji 31. oktobra 1918 je še enkrat izrecno opredelila, da ostajajo (na njenem območju) v veljavi vsa zakonodaja in tudi ustanove bivše države.³⁷ Najbrž pri tem prvenstveno ni merila na vojaško zakonodajo, ustanove in enote, a nadaljnje ravnanje vendarle kaže, da je to (razumljivo)

33 Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 99–110. Tudi v vojni mornarici je v dneh, ko je bila v pristojnosti Države SHS, prihajalo do razsula moštva, ki je bilo ne glede na večji delež obmorskega prebivalstva (Hrvatov, Italijanov in Slovencev) prav tako sestavljeno večnacionalno.

34 *Građa*, dok. 356.

35 *Ibid.*, 380, dok. 371.

36 Krizman, *Raspad Austro-ugarske i stvaranje jugoslovenske države*, 111–15. *Građa*, 420, dok. 356. Za poveljnika mornarice je poverjenišvo postavilo kontraadmirala Dragutina Prico, za poveljnika flote pa kontraadmirala Janka Vukovića Podkapelskega.

37 Ribnikar, ur., *Sejmi zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 31. 10. 1918.

podaljšanje veljavnosti pravne in upravne ureditve vsekakor dojemala kot izhodišče tudi za vojaško področje. Hkrati pa je bilo tudi jasno vidno, da je formalen prevzem ustanov vojaškega značaja kaj mali korak. V svojem dosegu namreč ni imela delujoče vojaške strukture, ki bi jo lahko vključila in vezala nase s hierarhično linijo podrejenosti, in tudi ne oseb z visokimi vojaškimi čini in posledično avtoriteto, ki bi jih lahko uporabila v ta namen. Štab soške armade in general Borojević so bili zasedeni predvsem z izpeljavo, kakor rešiti soško armado pred italijanskim ujetništvom, armada sama pa je že razpadala po nacionalnih šivih, od Čehov, ki jih je domov pozvala njihova vlada, do Madžarov, ki so po ukazu svoje vlade hiteli na ogrsko ozemlje. Najbrž je Narodna vlada tudi zato brez težav sprejela od poverjenika za narodno obrambo imenovanega poveljnika in načelnika štaba 2. vojaškega okrožja podmaršala Nikolo Ištvanovića³⁸ in podpolkovnika Milana Ulmanskega, ko sta 2. novembra prišla v Ljubljano in se predstavila Narodni vladi oziroma poverjeništvu za narodno obrambo.³⁹

Postavitev poverjenišтва za narodno obrambo Narodne vlade SHS v Ljubljani je odražala veliko potrebo po varnosti in hkrati namero zgraditi oboroženo silo na območju svoje pristojnosti. Ne glede na to, da so vojsko imeli za enotno, pomislekov glede poverjenišтва za narodno obrambo med oblikovanjem resorjev Narodne vlade ni bilo. Poverjeništvu za narodno obrambo (»narodno obrambo«) je med sestavljanjem vlade dobil v vodenje dr. Lovro Pogačnik, pravnik po poklicu, poslanec državnega zbora in politik z organizacijskimi izkušnjami, saj je v letih pred vojno uspešno vodil vzpostavitev Sokolu konkurenčne organizacije Orli. Poleg tega je bil eden od najbolj vidnih politikov mlade generacije v Vseslovenski ljudski stranki, star 38 let.⁴⁰

Ko je dr. Pogačnik prevzel poverjeništvu, še ni razpolagal z ničimer, niti z uradom. Soočiti pa se je moral s samoiniciativno nastalimi jedri oficirjev slovenske narodnosti, predvsem rezervnih oficirjev, ki so v prvih dneh prevrata delovali proaktivno, v večjih centrih tudi pometli s preostalo avstrijsko oblastno strukturo, vključno z vojaško – tako v Ljubljani, Celju, Gorici in tudi v Mariboru, na Ptuj, v vsakem lokalnem okolju nekoliko različno in razmeram ter svoji moči bolj ali manj ustrezno.⁴¹ Zaradi pomanjkanja avtoritete, nevzpostavljenih razmejitev pristojnosti pa tudi neobveščenosti sta se poverjenik dr. Pogačnik in poverjeništvu morala šele uveljaviti kot organizacijski organ za vojaške zadeve na slovenski strani Države SHS. Štajerski Narodni svet je istočasno bolj ali manj samoiniciativno posegel tudi na področje vojaških oblasti, ko je 1. novembra 1918 – ob popolni nejasnosti, kako sploh postopati – sprejel predlog svojega sodelavca majorja Rudolfa Maistra (sicer okrajnega poveljnika črne vojske), da ga postavijo za poveljnika oboroženih enot Države SHS v Mariboru in Spodnji

38 Več Vlatka Dugački in Krešimir Regan, »Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović,« v: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 50, št. 1 (2018): 153–83.

39 Ribnikar, ur., *Sejmi zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 2. 11. 1918. Po Andrejki je bil podpolkovnik Milan Ulmansky v Ljubljani že 31. 10. 1918. – Viktor Andrejka, »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes,« v: *Slovinci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal (Ljubljana: Leonova družba, 1928), 269.

40 Ribnikar, ur., *Sejmi zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 31. 10. 1918, 57. »Pogačnik, Lovro,« v: *Enciklopedija Slovenije*, 9: *Plo-Ps* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), 33.

41 O dogajanju podrobneje Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 15–27.

Štajerski ter mu podelijo čin generala, s katerim je ta želel utrditi svojo avtoriteto vojaškega poveljnika.⁴² Poudariti velja, da je že Narodno vijeće pozivalo k vzpostavljanju odborov za narodno zaščito in je več narodnih svetov takšne vojaške poveljnike tudi iskalo in jih našlo, npr. Narodni svet na Reki podmaršala Ištvanovića in Narodni svet v Ljubljani polkovnika Poura. Poverjenik dr. Pogačnik je tako delujoče poveljnike in oficirje brez zadržkov vključil tudi v strukturo nastajajočih vojaških (krajevnih) poveljstev. Maister je tako ohranil svoja položaja in naziva mestnega (štacijskega) poveljnika za Maribor in poveljnika Poveljstva SHS za spodnji Štajer.⁴³

Poverjenik dr. Pogačnik in štab 2. vojaškega okrožja pa sta imela ob vzpostavljanju obrambnega sistema in oborožene sile države še dodatni, pravzaprav prednostni skrbi. Prva je bila predvsem praktična, to je bilo vprašanje, kako se rešiti ogromne množice avstro-ogrskega vojaštva, ki se je umikala s Piave večinoma čez slovensko ozemlje. Tu se je s svojim organizacijskim znanjem izkazal načelnik štaba 2. vojnega okrožja podpolkovnik Milan Ulmansky, predvsem pa je učinkovala dobra slovenska organiziranost, ki je premiku vojakov od Gorice proti Čakovcu in Mariboru predredila vse prometne zmogljivosti in oskrbo. Za teden dni so celo ustavili ves železniški promet, da so vlaki z vojaštvom, šlo naj bi za okoli 370.000 vojakov, šli bolj tekoče od Gorice do Pragerskega in Maribora.⁴⁴

Drugo, bolj vsebinsko, pa je bilo vprašanje, kako izpeljati vladni sklep, naj se vojaki slovenskega rodu javijo pri svojih kadrih v Ljubljani, Celju, Mariboru in Borovljah,⁴⁵ torej kako zbrati vojaške enote. Poverjenik dr. Drinković je splošen vpoklic vojakov v starosti od 18 do 40 let, ki se prištevajo k narodni državi, pripravil že 30. oktobra 1918, podprl pa ga je Glavni odbor Narodnega vijeća.⁴⁶ Razglas o mobilizaciji je poverjeništvo za narodno obrambo objavilo 1. novembra. Na dobro obiskanem shodu Narodne obrane 2. novembra v Ljubljani so v resoluciji, ki so jo sprejeli, izrecno zahtevali: »Tekom 24 ur je izdati ukaz za prisilni nabor vseh moških državljanov od 18 do 50 leta, oziroma pokličejo naj se v vojaško službo vsi za to sposobni državljani.«⁴⁷ Narodna vlada v Ljubljani je bila istega dne zvečer precej bolj zadržana in je vpoklic vojaških obveznikov na slovenskem delu države skrčila na obvezo tistih vojakov, ki so bili doma, da se v 48 urah javijo v svojih enotah.⁴⁸ Ni podatka, kateri od ministrov so se zavzemali za tako omilitev mobilizacije, razvidno pa je, da se je poverjenik Tavčar zavzemal za bolj podjetno mobilizacijo.⁴⁹ Vladni sklep je dr. Pogačniku zožil možnosti, da vojake sploh pridobi v dovoljšnjem številu. General Rudolf Maister pa si je v okviru pristojnosti Narodne vlade SHS v Ljubljani vzpostavil poseben položaj, saj

42 Građa, dok. 373.

43 Bruno Hartman, *Rudolf Maister, general in pesnik* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2006), 31–45. Narodno vlado pa je motila podelitev naziva general, kar je najbrž imela za svojo pristojnost. – Ribnikar, ur., *Sejni zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 4. 11. 1918, 67.

44 Matjaž Bizjak, »Umik avstroogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, št. 1 (2003): 25–36.

45 Ribnikar, ur., *Sejni zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 2. 11. 1918.

46 Građa, dok. 345.

47 *Slovenski narod*, 3. 11. 1918, 259, Prvi shod v svobodni Jugoslaviji.

48 Ribnikar, ur., *Sejni zapisniki NVS*, zapisnik seje NVS 2. 11. 1918.

49 Ibid.

je mobilizacijo za območje svojega poveljstva na Spodnjem Štajerskem 8. novembra razglasil samostojno, ne da bi Narodna vlada to vedela ali odobrila. Narodna vlada je sicer naknadno previdno omejila njegov javni poziv, vendar pa omejitve ni kaj posebej učinkovala. Teden dni pozneje je Narodna vlada ponovno odredila mobilizacijo, to pot v obsegu, kot jo je razglasil že poverjenik dr. Drinković oziroma Narodno vijeće.⁵⁰

Mobilizacija je na hrvaškem in tudi v slovenskem delu države potekala v neugodnih okoliščinah, ob majhni legitimiteti nove oblasti in vseprisotnih željah ter zahtevah po miru in prenehanju vojaške službe. Temu primeren je bil tudi odziv vojakov, a vendar ne tako slab, da bi ga lahko podcenjevali. V dveh tednih se je v enotah zbralo okoli 7200 vojakov.⁵¹

Pereče je bilo vprašanje potrebnega častniškega kadra za novo vojsko. Častnikov, aktivnih in rezervnih, zlasti srednjih in nižjih činov je bilo dovolj, vendar pa so bili za nadaljevanje vojaškega življenja v novi vojski najbolj zavzeti rezervni častniki, ki so bili nacionalno zavedni in deloma povezani s političnimi elitami, toda hkrati željni tega, da bi slekli uniformo in se vrnili v svoje poklice. Poklicni častniki slovenskega rodu so bili bolj zadržani, hkrati pa dolgoročneje perspektivni kadri za oborožene sile nove države.⁵² Vsekakor je v vojski Države SHS v 2. vojaškem okrožju služil velik delež rezervnih častnikov, vsaj nadpolovičen.⁵³

Poverjenišтво za narodno obrambo je iz avstro-ogrške vojske prevzemalo častnike višjih činov, npr. polkovnike, in tudi številne nižje častnike. Vključilo naj bi tudi enega od generalov, ki se je izjasnil za državljana nove države. Okoli 20. novembra je bilo v Narodni vojski v 2. vojaškem območju 610 častnikov.⁵⁴ Statusa častnikov poverjenišтво in vlada nista urejala le gmotno (plača in pridatki), pač pa tudi karierno. Čine, dosežene v avstro-ogrski vojski, je poverjenišтво priznavalo, samo pa je uporabilo možnosti avstro-ogrskih predpisov in uvedlo izredna napredovanja.⁵⁵ Tako je Narodna vlada SHS v Ljubljani (podobno tudi Narodno vijeće) izredno povišala okoli 20 častnikov, ki so se najbolj angažirali ob prevratu in pri ustvarjanju vojske Države SHS, in ob tem urenila tudi generalski naziv majorja Rudolfa Maistra. Podelila mu je čin polkovnika »v svojstvu in s pravicami generala«, kar je bila nekoliko prirejena kombinacija izrednega povišanja za dva čina in nazivnega čina.⁵⁶ Vendar pa je poverjenišтво lahko kmalu ugotovilo, da obstaja pomembna razlika v narodni zavesti rezervnih in poklicnih častnikov,

50 Ribnikar, ur., *Sejni zapisniki NVS*, Zapisnik seje vlade 13. 11. 1918.

51 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 71–72. Vprašanje številčnosti enot II. vojaškega okrožja je ob pomanjkljivih podatkih težko in le na ocenah temelječe vprašanje. Štajersko obmejno poveljstvo je imelo po mobilizaciji okoli 2000 vojakov v dveh pehotnih in konjeniškem polku, po okoli 1000 vojakov pa sta zbrala tudi Slovenski planinski in Ljubljanski polk, medtem ko je Tržaški polk imel okoli 400 vojakov. S topništvo in ostalimi specializiranimi enotami se je število povečalo še za okoli 1000 vojakov, kar da številko 5500 vojakov. Poleg tega je v tem času sodil v sestav tudi 26. polk poveljstva srbskih enot, ki je imel okoli 1200 vojakov.

52 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 44, 45.

53 Ibid. Opominja, da so bili aktivni častniki v velikem delu nacionalno zavrti ali zadržani zaradi nadnacionalne orientacije avstro-ogrške vojske in da so se novi vojski odzvali šele, ko so videli, da je Avstro-Ogrska dejansko razpadla, torej v drugi polovici novembra 1918 ali pozneje.

54 Ibid., 62.

55 Ibid.

56 SI AS 94, št. 2, Vojaški naredbeni list 1. 12. 1918, št. 1. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 51.

srečevalo se je s pritožbami javnosti in tudi samozavestnih moštev proti 'nemškutarjem', oficirjem brez slovenske narodne zavesti, ki naj bi se vrinili v narodno vojsko.⁵⁷

Organizacijska struktura »Narodne vojske« je postala aktualna šele s kolikor toliko uspešno izvedeno mobilizacijo. Generalštab 2. vojaškega okrožja je vodil teritorialna poveljstva in operativne enote. Prva so bila predvsem krajevna, »štacijska« poveljstva. Poveljstvo SHS za Spodnji Štajer kot edino pokrajinsko teritorialno poveljstvo je obstalo do prve celovite reorganizacije po 20. novembru. Namesto njega so ustanovili Štajersko obmejno poveljstvo; njegova teritorialna pristojnost se je ob tem skrčila na mariborski okraj. Obenem so ustanovili še Koroško obmejno poveljstvo, kar pomeni, da je 2. vojaško okrožje v severnem delu, bliže sporni severni meji, svoje operativno območje pokrilo z dvema obmejnima območjema na relaciji od Ziljske doline do ogrske meje vzhodno od Radgone, s čimer so povečali odzivnost in kakovost nadzora območja, kjer bi lahko prišlo do oboroženih spopadov ob načrtovani zasedbi območja do narodne meje. Ne glede na izraženo obmejno specifičnost pa so obmejni poveljstvi imeli tudi za teritorialni poveljstvi, ki sta imeli pristojnosti nad vsemi vojaškimi enotami in ustanovami na njenem območju.

Na celotnem območju v pristojnosti 2. vojnega okrožja so začeli oblikovati polke v skladu z novo vojaško-dopolnilno ureditvijo. Z uredbo z dne 13. novembra so namreč določili vojaško-dopolnilne okraje Ljubljana, Maribor, Celje, Trst in Borovlje ter tako poenostavili in hkrati prilagodili dotedanjo avstro-ogrsko vojaško dopolnitveno ureditev.⁵⁸ Dober teden pozneje, 22. novembra, je štab 2. vojaškega okrožja izdal ukaz o »provizorični ureditvi poveljstev pri II. vojnem okrožju«, s katerim je določil formacijo in pristojnosti enot Narodne vojske na slovenskem delu države.⁵⁹ Za oblikovanje pehotnih enot so vzeli polkovno ureditev ter vanje vključili tudi strelske bataljone lahke pehote. Namesto artilerijskih polkov so oblikovali topniška poveljstva s po več divizionii.

- Ljubljanski polk in slovenski planinski polk, oba s sedežema v Ljubljani, je popolnjeval vojaški okraj Ljubljana;
- Celjski polk s sedežem v Celju je popolnjeval vojaški okraj Celje;
- Mariborski polk (prejšnja 47. pehotni in 26. strelski polk) s sedežem v Mariboru je popolnjeval vojaški okraj Maribor;
- Tržaški polk je bilo mogoče oblikovati le izven njegovega dopolnilnega območja zaradi prodirajoče italijanske vojske na dodeljeno območje. Oblikovani bataljon (moštva je bilo premalo za polno formacijo) so namestili v Novo mesto;⁶⁰
- 26. srbski polk je imel začasen sedež v Ljubljani. Popolnjeval se je zgolj iz vračajočih se vojakov in oficirjev srbske vojske;
- topniška poveljstva v Ljubljani, Celju in Mariboru;
- specializirane in podporne enote: telegrafski bataljon, prevoznništvo, avtokolona, bataljon za zvezo (in še druge manjše);

57 Z nemškutarji so označevali častnike, ki niso bili sposobni uporabe slovenskega jezika ali so se prej izogibali kazati, da so po narodnosti Slovenci, marsikdaj pa tudi nepriljubljene, surove oficirje.

58 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, 56.

59 SI AS 94, povelje generalštaba II. vojnega okrožja, 22. 11. 1918.

60 Vladimir Gradnik, *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo* (Koper: Lipa, 1981).

Narodno vojsko zaenkrat neuporaben. Vsekakor so vojaške enote, ki so sprva delovale, potrebovale predvsem osebno orožje, glede tega pa tudi ni bilo težav. Ker je vse orožje izviralo iz avstro-ogrške vojske, tudi ni bilo zapletov s kompatibilnostjo orožja in streliva. Šele z enotami na ravni polkov je prišla do izraza tudi načrtnejša izbira oborožitve. Od pridobljenega topništva so uporabili le manjše kalibre, ki so ustrezali poljski rabi.

Reorganizacija in vključitev obrambnega sistema Države SHS v obrambni sistem Kraljevine SHS

Dne 1. decembra 1918 sta Kraljevina Srbija in Država SHS na politični ravni s politično deklaracijo oblikovali skupno državo.⁶³ Prav varnostna vprašanja so bila na strani vodstva Države SHS tista, ki so pospešila načrtovano združitev obeh držav in tudi znižala njena pogajalska izhodišča. Na oblikovanje izvršne oblasti in državnih podsistemov pa je združitev v eno državo vplivala le postopoma in tudi vzpostavljane skupnega obrambnega sistema je teklo počasi. Organizacija obrambnega sistema skupne države pa je časovno sovpadla prav z načrtom za reorganizacijo Narodne vojske Države SHS. Generalštab srbske vojske (zdaj vojske Kraljestva SHS) je že 3. decembra 1918 izdal povelje, ki se je dotikalo usode Narodne vojske, namreč o načrtu, da se na »prisajedinjenih« območjih formira šest pehotnih polkov.⁶⁴

V hrvaškem delu Države SHS se je oblast v notranjem razhodu umaknila v nedeljavnost. Poverjeništvu za narodno obrambo je sicer še delovalo in izdajalo navodila, vendar pa se je izgubilo zaupanje v Narodno vojsko in zanimanje zanjo. Po t. i. Lipovščakovih zaroti odkriti 22. novembra 1918 se je zaupanje v Narodno vojsko še zmanjšalo.⁶⁵ Iz poverjeništvu za narodno obrambo Narodnega vijeća je konec novembra prišla iniciativa za izgradnjo nove formacije vojske, ki bi jo s svojim znanjem pomagal vzpostaviti šef srbske vojaške misije pri poverjeništvu polkovnik Milan Pribičević. Ta je prišel v Zagreb 29. novembra 1918. Ena od prvih nalog in odraz posebnega tretmaja te misije Kraljevine Srbije, tedaj še druge države, je bilo načelno dogovarjanje, da misija skupaj s poverjeništvom za obrambo Narodnega vijeća izdelava načrt za novo vojsko. Nato se je 6. decembra sredi Zagreba protest vojakov 2. domobranskega polka proti načinu združitve spremenil v krvav spopad.⁶⁶ Do 10. decembra, zdaj že formalno v skupni državi, so se dogovorili, da bodo na območju bivše Države SHS – najprej na Hrvaškem, ustanovili novo vojsko »namesto bivše avstrijske, koja će biti raspuštena«.⁶⁷ Med snovanjem načrta je bila za osnovo vzeta formacija osmih pehotnih polkov, nato pa so število polkov zmanjšali na šest. Tolikšno število je že 3. decembra 1918 predvidela srbska Vrhovna komanda, ko je izdala prvi ukaz o oblikovanju

63 Građa, dok. 589.

64 Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1921* (Beograd: Narodna knjiga, 1988), 48.

65 Več Tomislav Zorko, »Afera Lipoščak«, *Časopis za suvremenu povijest* 35, št. 3 (2003), 887–98.

66 Bogdan Krizman, *Hrvatska v prvom svjetskom ratu: hrvatsko-srpski politički odnosi* (Zagreb: Globus, 1989), 361–66.

67 Građa, 706, dok. 620, Okrožnica 10. 12. 1918; Narodno vijeće, dok. 232, dopis srbske vojaške misije Narodnomu vijeću 10. 12. 1918.

polkov na zedinjenem območju. En polk naj bi bil oblikovan na območju Slovenije (ljubljski), eden v Vojvodini (petrovaradinski), eden v Bosni (banjaluški) in trije na območju Hrvaške (splitski, zagrebški, karlovški). Jedro vsakega od novih polkov pa naj bi bil oddelek srbske vojske (po možnosti iz »jugoslovanskih« prostovoljcev), v moči čete ali bataljona.⁶⁸ Toda od ukaza do dejanskega oblikovanja novih enot je minilo še veliko časa. Vrhovna komanda je začela pomišljati, ali sploh lahko oblikuje teh šest polkov, ko je dobila opozorilo antantnih sobojevnic, da na območju nekdanje Avstro-Ogrske bivših avstro-ogrskih vojakov ne sme rekrutirati v vojaške enote nove države.⁶⁹

Poverjenik dr. Pogačnik je okrožnico dr. Drinkovića z 10. decembra 1918 zagotovo dobil.⁷⁰ V primerjavi s petimi in pol polki, ki jih je poverjeništvo že vzpostavilo, ga je predvidevanje zgolj enega polka za slovenski del države gotovo presenetilo. Ni pa opazno, da bi kakorkoli ukrepal v smislu okrožnice. Brez dvoma je vse vzpostavljene polke vedno bolj potreboval, saj so se v obmejnih poveljstvih že začeli oboroženi spopadi, najbolj izrazito na Koroškem, kjer je v začetku decembra izbruhnila prava mala vojna.⁷¹

Prav v času največjega mirovanja – ko se je država znova preuredila in se je nova oblast ponovno vzpostavljala – je prišlo do največjih varnostnih zaostritev na mejah nove države. Ne le da je bila nova država vpeta v nadaljevanje srbskih spopadov za meje na Kosovu, kjer je morala izvajati tudi večje »očiščevalne« operacije, skrbelo jo je tudi ravnanje črnogorskih zelenašev. Največji problem pa je bilo zatrtje revolucije na Madžarskem, za kar se je na željo antante obljubila angažirati tudi Kraljevina SHS. Zaradi Banata je bilo zelo napeto tudi razmerje z Romunijo. Nov varnostni problem, oborožen spopad z Avstrijo glede meje med obema državama, je bil dodatna obremenitev, ki jo je zato morala reševati najbolj zainteresirana Slovenija s svojimi silami, ki so preostale od vojske Države SHS.⁷²

Vzpostavitev novega obrambnega sistema skupne države se je raztegnil v dvome-sečno obdobje po združitvi. Po srbskem vzoru so za hrvaško in slovensko območje Države SHS ustanovili dodatno armadno poveljstvo v Zagrebu (IV. armijska oblast), celotno območje Države SHS pa organizirali v divizijska poveljstva. Za slovenski del države je bilo predvideno in ustanovljeno Dravsko divizijsko območje. Za njegovega poveljnika so postavili generala Krsto Smiljaniča, šefa vojaške misije, ki je 20. decembra 1918 prišla v Ljubljano, k poverjeništvu za narodno obrambo in 2. vojaškemu okrožju. Dravsko divizijsko območje je svoje polne kompetence v skladu z odredbo prevzelo 1. februarja 1919. Vse kompetence poverjeništva glede vojaških zadev je prevzelo ministrstvo za vojsko in mornarico, nekaj jih je po 20. februarju 1918 prevzelo poverjeništvo za notranje zadeve. V Deželni vladi za Slovenijo, imenovani 20. januarja 1919, resorja za obrambo ni bilo več. Slovenija je bila povsem vključena v jugoslovanski obrambni sistem, kar pa ne pomeni, da enote Dravske divizijske oblasti niso delovale in se bojevale še naprej v enaki sestavi vsaj do julija 1919.

68 Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 48, 49.

69 Ibid., 49, 50.

70 SI AS 60/82, priloge k 32. seji, poročilo Narodnega sveta v Ljubljani 10. 12. 1918.

71 Zdravko Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj 1918/1919 godine* (Beograd: Vojnoistorijski institut JA, 1950), 37–49.

72 Ibid., 50–62. Bjelajac, *Vojska Kraljevine SHS 1918–1921*, 139–49.

Sklep

Država Slovencev Hrvatov in Srbov je bila v organizaciji svojih vojaških sil in še zlasti celovitega obrambnega sistema, katerega najpomembnejši del so bile prav oborožene enote Narodne vojske, zelo omejena. Časovna dimenzija obstoja države je poleg tega dajala le malo možnosti, da bi ob tako omejenih možnostih bil zastavljeni obrambni sistem zgrajen v večini svojih elementov in da bi deloval. Vendar pa je bila Država SHS sposobna vzpostaviti obrambno organiziranost, ki je omogočila zagotoviti obrambo državnega ozemlja proti nasprotnikoma, Nemški Avstriji in Madžarski, proti katerima je sploh lahko nastopila. Vendar pa se je strateški položaj države poslabšal prav v najbolj občutljivem času odločanja o oblikovanju skupne južnoslovenske države s Srbijo. Hitra prvodecembrska združitev v novo državo, Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev, je povzročila še dodatno problematiziranje legitimnosti in predvsem padec organizacijskega prizadevanja za razvoj dejavnega obrambnega sistema. Srbskega obrambnega sistema pa njegovi akterji niso bili zmožni takoj vpeljati na celotno državno ozemlje, saj je njegovo obnavljanje potekalo šele v Srbiji, kamor sta se srbska elita in vojska po dveletni odsotnosti vrnili šele v drugi polovici oktobra 1918 (v Beograd 1. novembra).⁷³ Tako je nova državna oblast ob nujnih statusnih spremembah na političnem področju (sprememba statusa Narodne vlade v Deželno, prevzem kompetenc osrednje vlade) izvedla tudi zgolj površinsko uvedbo obrambnega sistema. Podobno kot k osrednji vladi je tudi v Ljubljano poslala vojaško misijo v podobi generala Krste Smiljaniča, z njim pa je teden dni pozneje prišel tudi bataljon srbske vojske, ki pa ga v sočasno potekajočih bojih na Koroškem niso angažirali.

Osrednja vlada je nato na sugestijo vojaškega vrha oblikovala novo vojaško ureditev za celotno državo. Dejansko je uporabila srbski model in ga aplicirala na celo državno ozemlje. Za slovenski del ozemlja je predvidela Dravsko divizijsko območje, za preostalo območje Države SHS pa še pet drugih divizijskih območij. Za zahodni del države so predvideli tudi štab nove IV. armade, ki je združevala pet divizijskih območij s petimi divizijami. Konec decembra 1918 so oblasti že vedele, da bosta nov obrambni sistem in na tej podlagi zgrajena vojaška organizacija začela delovati 1. februarja 1919. Tega dne je general Smiljanič tudi formalno prevzel poveljstvo divizijskega območja in s tem poveljstvo nad enotami, ki jih je do tedaj vzpostavilo in vodilo poverjenišvo za narodno obrambo. Štab II. vojaškega območja je šel v likvidacijo, a je del neoperativnih nalog še vedno opravljal neposredno. V preskrbnem sistemu namreč še ni prišlo do spremembe in je preskrbo vojakov pod orožjem še vedno opravljala Deželna vlada prek intendature II. vojaškega okrožja.⁷⁴

⁷³ Ibid., 40–64.

⁷⁴ Ibid., 64–69, 310.

Viri in literatura

Viri

- Jankovič, Dragoslav in Bogdan Krizman. *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I. – 20. XII. 1918). Tom I, II.* Beograd: Institut društvenih nauka, 1964.
- *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918–1919: izabrani dokumenti.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2008.
- Ribnikar, Peter, ur. *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 1. del: Od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.
- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 60 – Pokrajinska uprava za Slovenijo.
 - SI AS 94 – Deželna vlada za Slovenijo, Poverjenišтво za narodno obrambo, 1918–1921.
- *Slovenec*, 1918.
- *Slovenski narod*, 1918.
- *Uradni list Narodne vlade za Slovenijo*, 1918.
- *Vojaški naredbeni list*, 1918.

Literatura

- Andrejka, Viktor. »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes.« V: *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal, 269. Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Bizjak, Matjaž. »Umik avstroogrške vojske skozi slovenski prostor novembra 1918.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 43, št. 1 (2003): 25–36.
- Bjelajac, Mile. *Vojska Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca: 1918–1921.* Beograd: Narodna knjiga 1988.
- Dugački, Vlatka in Krešimir Regan. »Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović.« V: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 50, št. 1 (2018): 153–83.
- Gradnik, Vladimir. *Primorski prostovoljci v boju za severno mejo.* Koper: Lipa, 1981.
- Guštin, Damijan. »Die Formierung der Streitkräfte und die Reaktion der Bevölkerung auf die Bildung von Nationalstaaten. Das Gebiet des Landes Kärnten.« V: *Die Kärntner Volksabstimmung 1920 und die Geschichtsforschung: Leistungen, Defizite, Perspektiven*, 259–74. Klagenfurt: Heyn, 2002.
- Guštin, Damijan. »Soška fronta in njeno slovensko zaledje.« V: *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 62–74. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Hartman, Bruno. *Rudolf Maister: general in pesnik.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2006.
- *Hrvatsko domobranstvo: 1868–1993.* Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, 1994.
- *Kraljevsko hrvatsko domobranstvo*; – *Wikipedija*. Pridobljeno 1. 8. 2019. https://hr.wikipedia.org/wiki/Kraljevsko_hrvatsko_domobranstvo.
- Kladnik, Tomaž. »Prva svetovna vojna in vojaška organiziranost na Slovenskem.« *Sodobni vojaški izzivi* 20, št. 1 (2018): 21–26.
- Krizman, Bogdan. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu: hrvatsko-srpski politički odnosi.* Zagreb: Globus, 1989.
- Krizman, Bogdan. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslovenske države.* Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Perovšek, Jurij. *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov.* Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

- Perovšek, Jurij. »Politični in idejni pogledi slovenskih strank in državoupravne oblasti na vzpostavitve oboroženih sil 1918–1919«. *Prispevki za novejšo zgodovino* 49, št. 1 (2009): 143–70.
- Pleterski, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Rahten, Andrej. *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2016.
- Seručar, Zdravko. *Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine*. Beograd: Vojnoistorijski institut JA, 1950.
- Stergar, Rok. *Slovinci in vojska, 1867–1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.
- Svobljak, Petra in Gregor Antoličič. *Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018.
- Švajncer, Janez J. *Slovenska vojska 1918–1919*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Urbanitsch, Peter in Adam Wandruszka, ur. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918: Bd 5, Die Bewaffnete Macht*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1987.
- Zorko, Tomislav. »Afera Lipoščak.« *Časopis za suvremenu povijest* 35, št. 3 (2003): 887–98.

Damijan Guštin

THE NATIONAL GOVERNMENT OF SHS IN LJUBLJANA REGARDING THE MATTERS OF DEFENCE: THE ESTABLISHMENT OF THE STATE OF SHS DEFENCE SYSTEM IN 1918 BETWEEN LEGISLATION AND REALITY

SUMMARY

The formation of the defence system and structures of the State of Slovenes, Croats and Serbs was one of the most sensitive and organisationally demanding tasks after the establishment of the independent and autonomous South Slavic state. In October 1918, the risk involved in the political act of proclaiming an independent state dictated exceedingly tentative preparations in the military field. Therefore, the state leadership – the Presidency of the SHS National Council – started setting up the first elements of the defence system as late as on the day when the new state was established, while the state-legal foundations had still not been settled. The state leadership established the defence system and the armed forces as its most crucial element in accordance with the principle of adopting the former Austro-Hungarian defence system, including the legislation, and later adapting it to the existing circumstances. The army was formed based on the citizens' compulsory military service. Mobilisation was introduced, but it was only partly successful due to the lack of the state's legitimacy, the end of the war, and the dissolution of the Austro-Hungarian Army. Initially, the state thus resorted to hiring soldiers of other Slavic nationalities, and permanently – throughout this period

and until the unification with Serbia on 1 December 1918 – also by forming units consisting of the Serbian prisoners of war who were returning home. These units were stationed in Zagreb and Ljubljana.

The central state authorities led and managed this system by distributing the tasks between the National Defence Commissions in Zagreb (the central Commission, in charge also of the Kingdom of Croatia, Slavonia, and Dalmatia), Ljubljana, and Sarajevo. The SHS National Council's Commission for National Defence based its activities on the principle of a single defence system with a semi-military National Defence and a single army, consisting of three (later four) district military commands: for the Slovenian provinces; for the Kingdom of Croatia, Slavonia and Dalmatia; and for Bosnia and Herzegovina (another district commands for Herzegovina and Dalmatia was envisioned but never realised).

The Commission for National Defence – the central administrative body in charge of the military matters in the Slovenian provinces that were part of the State of SHS – was established by the National Government of SHS in Ljubljana when it was formed on 31 October 1918. Through the Central Office of the National Defence, this body managed the semi-military National Defence (National Guard). These were the first local security and military forces of the new state. Through the General Staff of the Military District II, it also managed the military units established as of 13 November. With the administrative-political definition of its jurisdictions after 19 November 1918, the National Government of SHS in Ljubljana assumed direct control over the military matters and the defence system in the former provinces of Styria, Carinthia, Carniola, Gorizia, and Trieste; merged all three branches of the Austrian armed forces into unified armed forces; and formed the basic military units – five infantry regiments, a cavalry regiment, artillery units, two military aviation units, as well as specialised and support units – based on mobilisation (with many elements of voluntarism).